

บทที่ 3

ภูมิหลังสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

และภูมิหลังกลอนเพลงยาว

ในสมัยรัชกาลที่ 3

ในบทนี้จะกล่าวถึงภูมิหลังของงานวิจัยนี้ออกเป็น 2 ส่วน คือ ภูมิหลังสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมในสมัยรัชกาลที่ 3 และภูมิหลังกลอนเพลงยาวในสมัยรัชกาลที่ 3 ดังนี้

ภูมิหลังสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมในสมัยรัชกาลที่ 3

การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรม ผู้ศึกษาควรมีความเข้าใจสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในสมัยนั้น เพื่อนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมให้เกิดความเข้าใจและเข้าถึงวรรณกรรมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น คงปฏิเสธไม่ได้ว่า อิทธิพลของสังคมเข้ามามีบทบาทในการสร้างวรรณกรรม และบางครั้งอาจเป็นกระบอกสะท้อนสภาพสังคมในยุคนั้น ดังนั้นการวิเคราะห์กลอนเพลงยาวในสมัยรัชกาลที่ 3 จึงสมควรอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยจะต้องทราบถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างวรรณกรรมด้านแรกที่จะกล่าวถึง คือ

ด้านเศรษฐกิจ

ตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 ประเทศไทยได้สูญเสียทั้งทรัพย์สินและผู้คนที่มีฝีมือทั้งหลายที่ตกเป็นเชลยของพม่า เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีขึ้นครองราชย์ ภารกิจที่สำคัญคือ ทรงกอบกู้บ้านเมืองและฟื้นฟูเศรษฐกิจ ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงใช้จ่ายพระราชทรัพย์อย่างประหยัดและทรงกวาดขันด้านการเก็บภาษีอากรจากหัวเมือง

ต่าง ๆ นอกจากนั้นพระองค์ยังฟื้นฟูการค้าระหว่างประเทศโดยเฉพาะกับประเทศจีน บ้านเมืองจึงฟื้นฟูขึ้นมาได้ (ทองค่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, 2546, หน้า 29)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การหารายได้ของแผ่นดินยังเป็นไปตามระเบียบแบบแผนดั้งเดิม คือมีรายได้จากภาษีอากรที่ยุคนั้นเรียกว่า “ส่วยสาอากร” การเก็บภาษีรัฐบาลจะเก็บ 2 วิธี คือ วิธีที่ 1 รัฐบาลจัดเก็บเอง และวิธีที่ 2 ให้เจ้าภาษีนายอากรประมูลจัดเก็บ รัฐบาลจะได้รับผลประโยชน์ส่วนหนึ่งจากการประมูล

อากรที่รัฐบาลจัดเก็บเองที่สำคัญคือ อากรค่าส่วยคันไม้ใหญ่ ค่านา การจัดเก็บนั้นเรียกว่า “การเดินสวนเดินนา” ซึ่งมีปรากฏในหนังสือ “พระราชพงสาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2” ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (2547) ว่า

การเดินสวนนั้น เพราะเหตุที่วิธีเก็บเงินอากรสวน เก็บตามจำนวนและชนิดของผลไม้ ซึ่งให้ประโยชน์แก่เจ้าของสวน ต้นไม้อาจจะปลูกขึ้นใหม่และของเก่าตายและที่สุดสวนซึ่งเจ้าของเปลี่ยนเป็นนาหรือที่ป่าที่เจ้าของทำขึ้นเป็นสวน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีอยู่เสมอ เพื่อที่จะให้เจ้าของสวนได้รับความยุติธรรม คือแบ่งส่วนผลประโยชน์ที่ได้จริงเป็นเงินอากรของหลวงไม่ให้มากหรือน้อยเกินไป จึงมีประเพณีนาน ๆ แต่งตั้งเจ้าพนักงานออกไปเดินสวนครั้งหนึ่งให้รู้ความเป็นจริงอยู่อย่างใด ถือเป็นคติกันมาว่า เมื่อเปลี่ยนรัชกาลใหม่เป็นกำหนดที่จะเดินสวนครั้งหนึ่ง (หน้า 56)

การเดินนานั้น เหตุก็คล้ายกันกับการเดินสวน แต่ในครั้งรัชกาลที่ 2 ยังไม่ได้เก็บเงินค่านา ใช้เก็บทางข้าวอย่างโบราณ ลักษณะการเก็บทางข้าว นั่นคือ ราษฎรทำนาได้ข้าวมากน้อยเท่าใด แบ่งส่วนเป็นภาคหลวงตามสมควร (หน้า 58)

นอกจากการเก็บค่าเดินสวน เดินนาแล้ว การเก็บส่วยสาอากรยังประกอบไปด้วย จังกอบ (ภาษีปากเรือ) อากรส่วยและฤชา แต่ฐานะทางการเงินในสมัยรัชกาลที่ 1 และ 2 ก็ยังไม่มั่นคง เพราะรัฐบาลมีภารกิจในการกอบกู้บ้านเมือง ต้องสร้างพระนครวัดวาทาราม สะสมอาวุธยุทโธปกรณ์และต้องทำสงครามกับข้าศึกอีกหลายหน ในพระราชพงสาวดาร รัชกาลที่ 2 ได้กล่าวถึงรายได้จากการเก็บภาษีอากรว่ายังมีไม่มาก จะมีอยู่แต่อากรสวน ค่าน้ำตาล สุรา บ่อนเบี้ย ขนอน ตลอดจนภาษีสินค้าเข้าออก นอกจากนั้นก็มีการทำนุบำรุง

พระนครด้วยการแต่งสำเภาไปค้าขาย พอได้เงินมาใช้สอยในราชการแผ่นดินบ้าง แต่ไม่พอแจกจ่ายเป็นเบี้ยหวัด เบี้ยหวัดในสมัยรัชกาลที่ 2 บางครั้งจึงต้องใช้ผ้าลายแทนเงินที่ขาดไป ดังอ้างถึงในหนังสือ “พระราชพงสาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2” ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (2547) ความว่า “บางคราวพระราชทานผ้าลายดีให้แทนเงินบ้าง พระราชทานผ้าบางตพานบ้าง ทองคำจีนบ้าง ให้แทนเงินก็มีบัญชีเก่า ๆ ยังเป็นพยานเห็นอยู่” (หน้า 56)

การปรับปรุงภาษีอากร เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเสวยราชสมบัติ พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงวิธีการเก็บส่วยอากรขึ้นใหม่ โดยแก้ไขเกี่ยวกับการเก็บค่านา เปลี่ยนจากเก็บหางข้าว (ภาษีที่เก็บเป็นข้าว) มาเป็นเงินแทนและยกเลิกอากรบางอย่างที่ขัดต่อพระพุทธ ศาสนา เช่น อากรค่าสุรา ค่าฝิ่น เป็นต้น นอกจากนี้ยังทรงตั้งภาษีขึ้นใหม่ถึง 38 ชนิด เช่น ภาษีเกลือ ภาษีน้ำมันมะพร้าว ภาษียาสูบ คำว่า “ส่วยสาอากร” จึงค่อย ๆ เลือนหายไป โดยมีคำว่า “ภาษีอากร” มาแทนที่ ภาษีที่ตั้งใหม่นั้นรัฐบาลได้ผูกขาดให้ผู้ประมูลไปเก็บแทนรัฐบาลอีกทอดหนึ่ง (ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, 2546, หน้า 40)

ในหนังสือแผ่นดินพระนั่งเกล้า ได้กล่าวถึงการเก็บภาษีไว้ว่า รัฐบาลสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พยายามที่จะเพิ่มพูนรายได้ของบ้านเมือง รวมทั้งพยายามที่เปลี่ยนแปลงการเก็บภาษีในรูปสินค้าและแรงงานให้เป็นการชำระด้วยเงินตรา เพราะเกิดการขาดแคลนรายได้ของแผ่นดินมาตั้งแต่รัชกาลก่อน ๆ ในรัชกาลนี้ต้องเผชิญกับรายจ่ายที่มีมากกว่าแต่ก่อน เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเรื่องการศึกษา พระองค์จึงอุทิศเงินมากมายเพื่อใช้ในการบำรุงพระศาสนา และในส่วนของกำบังบ้านเมือง พระองค์ทรงจัดสรรเงินจำนวนหนึ่งเพื่อใช้ในการสงคราม และเสียเงินจำนวนหนึ่งนำมาว่าจ้างชาวจีนมาก่อสร้างโครงการต่าง ๆ ซึ่งต้องเสียเงินมากกว่าการจ้างแรงงานชาวไทยที่มีความชำนาญน้อยกว่า (วอลเตอร์, เอฟ เวลลา, 2530, หน้า 33)

ในรัชกาลนี้ดุลการค้าเป็นที่น่าสนใจ เพราะสินค้าขาออกของไทยมีปริมาณมาก กว่าสินค้าขาเข้า การเพิ่มพูนรายได้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ทำให้รายได้แผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นมูลค่ามากกว่า 14 ล้านบาทต่อปีเพิ่มมากขึ้นกว่าสมัยก่อน ซึ่งตัวเลขที่เป็นรายได้แผ่นดินไม่ได้รวมส่วยสาอากรที่รัฐบาลต้องจ่ายเป็นแรงงานและภาษีรายได้สาธารณะ รายจ่ายที่สำคัญในรัชกาลนี้ คือ รายจ่ายด้านการสร้างความมั่นคง

ราชอาณาจักรและรายจ่ายทางด้านศาสนา นอกจากนี้ยังมีรายจ่ายในราชสำนัก ซึ่งคนที่อยู่ในราชสำนักก็เปรียบได้กับการรับราชการ รัฐบาลจะต้องแบ่งรายได้ส่วนหนึ่งมาจ่ายเป็นเงินเดือนให้แก่บุคคลเหล่านี้ (วอลเตอร์, เอฟ เวลดา, 2530, หน้า 35)

การค้าสำเภาและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ประเทศไทยมีการค้าสำเภามาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยมีผู้สันนิษฐานว่า การค้าสำเภาของหลวงนั้นเริ่มจากประเทศไทยได้ส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังประเทศจีนและจีนได้ส่งสิ่งของตอบแทนกลับมา ส่วนใหญ่มักเป็นผ้าไหม ผ้าฝ้ายเนื้อละเอียดและเครื่องถ้วยชามอย่างดี จากนั้นจึงมีการส่งสินค้าผ่านเรือสำเภาระหว่างไทย-จีนมาโดยตลอด ในสมัยรัตน โกสินทร์ตอนต้นมีเรือที่ทำการค้าอยู่ 3 ประเภท คือ เรือสำเภาของจีน เรือสลุปของแขกและเรือกำปั่นของฝรั่ง การเดินเรือค้าขายระหว่างประเทศรุ่งเรืองมาก ในตอนต้นของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรายได้จากการค้าสำเภาทำให้เศรษฐกิจของประเทศรุ่งเรืองขึ้น (ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุรยา, 2546, หน้า 50)

สาเหตุที่การค้าของไทยได้กำไรมากก็คือ รัฐบาลผูกขาดและส่งสินค้าไปขายซึ่งเป็นสินค้าที่ได้เปล่า คือได้มาจากการส่งส่วยอีกทีหนึ่ง ถ้าหากสินค้าประเภทใดขายดี รัฐบาลก็จะผูกขาดห้ามประชาชนขายสินค้าประเภทนี้แก่ชาวต่างชาติ โดยชาวต่างชาติจะมาซื้อกับรัฐบาลได้เพียงที่เดียวเท่านั้น

เหตุด้วยการค้ากับต่างประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความสำคัญ รัฐบาลจึงแยกหน่วยราชการส่วนนี้ออกมาเป็นกรมเรียกว่า “กรมพระคลังสินค้า” ซึ่งเป็นกรมที่ทำหน้าที่ค้าขายสินค้ากับต่างประเทศ โดยเฉพาะตำแหน่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นจางวางจะมีราชทินนามว่า “พระยาศรีพิพัฒน์ราชโกษาธิบดี” และพ่อค้าชาวต่างชาติ ที่เข้ามาติดต่อทำการค้ามีแต่ชาวจีนกับแขกมุสลิม หัวหน้าชาวจีนที่เข้ามาเป็นพระยาจะได้รับบรรดาศักดิ์ว่า “โชฎิกราชเศรษฐี” และหัวหน้าแขกมุสลิมมี 2 คน คือ “พระยาจุฬาราชมนตรี” และ “พระยาราชบังสัน” (ต่อมาเรียกเป็น ราชวงศ์สรค์) (ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุรยา, 2546, หน้า 53)

ในรัชสมัยนี้นอกจากรัฐบาลจะแต่งเรือสำเภาไปค้าขายกับชาวต่างชาติแล้ว รัฐบาลยังสามารถเรียกเก็บค่าเรือเทียบท่าและค่าภาษีสำหรับสินค้าขาออก รวมถึงรัฐบาลมีสิทธิเลือกซื้อสินค้าจากชาวต่างชาติมาขายก่อนผู้อื่นและมีสิทธิผูกขาดสินค้าที่ส่งออกเพียงผู้เดียวอีก

ด้วย แต่การผูกขาดสินค้าที่ขายยังทำรายได้ไม่เท่าการผูกขาดภาษี วิธีการนี้จะได้ผลกำไรมากกว่า เพราะภาษีนั่นจะเป็นการประมูล ผู้ที่ประมูลได้จะต้องส่งเงินให้ครบจำนวนที่เสนอประมูล โดยขอเปิดประมูลกับเจ้าหน้าที่ของกรมพระคลังสินค้า ทำให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจนั้นแพร่หลายในหมู่ขุนนางทั้งในเมืองและหัวเมือง เพราะพระบรมวงศานุวงศ์หรือขุนนางที่ไม่มีตำแหน่งตัวก็สามารถรับผลประโยชน์จากระบบเจ้าภาษีนายอากรนี้ด้วย จากการที่เจ้าภาษีนายอากรเป็นผู้เก็บภาษีจากราษฎรเองนั้น นอกจากเก็บเป็นเงินแล้วบางครั้งยังผูกขาดกิจการและผลิตภัณฑ์บางอย่าง กำไรก็ขึ้นอยู่กับจำนวนเงินที่เก็บมาได้ จึงมีการใช้อำนาจเจ้าหน้าที่ขูดรีดอยู่เสมอ (วอลเตอร์, เอฟ เวลดา, 2530, หน้า 41)

ภาษีที่รัฐบาลเก็บนั้นส่วนหนึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้นำมาพัฒนาประเทศ คือการขุดลอกคลองเพื่อเพิ่มรายได้อีกทางหนึ่ง (รายได้จากการทศน้ำและการค้าภายใน) ทางด้านเศรษฐกิจของประชาชน รัฐบาลมีนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจของประชาชน โดยรายได้ของประชาชนได้เพิ่มขึ้นคนละ 1.35 ดอลลาร์ต่อปี (วอลเตอร์, เอฟ เวลดา, 2530, หน้า 43) สินค้าส่วนใหญ่มุ่งไปขายยังต่างประเทศ รายได้ของประชาชนไม่ได้เพิ่มขึ้นเพราะต้องเสียค่าภาษีให้รัฐบาลอีก ประชาชนส่วนใหญ่ที่มีฐานะพอมีพอกิน คือ ชาวนา เพราะรัฐบาลเรียกเก็บภาษีแต่น้อย ถ้าหากรัฐบาลเก็บภาษีมากชาวนาเหล่านี้จะเข้าป่าเพื่อหาของป่าที่ทำกินใหม่

รายได้ของรัฐบาลอีกส่วนหนึ่งคือ การจำหน่ายหวย กข ซึ่งเป็นองค์กรของรัฐบาลที่ให้คนไทยเล่นการพนันอย่างถูกต้องตามกฎหมายและรายได้จากการจำหน่ายหวย กข รัฐบาลก็จะนำไปจ้างเป็นเบี้ยหวัดเงินเดือนแก่ข้าราชการต่อไป

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรายได้เข้าประเทศเป็นจำนวนมาก ทำให้รัฐบาลสมัยนี้มีเงินแผ่นดินสะสมถึง 40,000 ชั่งหรือมูลค่าเกินกว่า 14 ล้านบาท ส่วนพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บรรจุลงในถุงแดงเก็บไว้ในพระคลังข้างที่ โดยมีพระราชดำรัสว่า “เก็บไว้ให้ลูกหลานใช้ไถ่แผ่นดิน” เงินจำนวนนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของค่าปรับให้แก่รัฐบาลฝรั่งเศสในกรณี ร.ศ.112 (ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, 2546, หน้า 62)

ด้านสภาพสังคม

สภาพสังคมที่จะกล่าวถึงมีทั้งสังคมในพระราชสำนักและสังคมทั่วไป ดังนี้

ด้านสภาพสังคมในพระราชสำนัก เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สวรรคต พระองค์ไม่ได้ดำรงตำแหน่งสมบัตินายพระองศ์ใดให้เป็นรัชทายาท พระราชวงศ์กับเหล่าเสนาบดีจึงประชุมปรึกษากันว่าควรเชิญเจ้านายพระองค์ใดขึ้นเสวยราชย์ ถ้าว่าตามนิตินัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ในฐานสมควรที่จะได้รับราชสมบัติ เพราะเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าองค์ใหญ่อันเกิดด้วยพระอัครมเหสี แต่เมื่อกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ เจริญพระชันษากว่ามาก และได้ทรงบังคับบัญชาราชการต่างพระเนตรพระกรรณ มีผู้คนนับถือยำเกรงอยู่มาก ที่ประชุมเห็นว่าควรถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ บ้านเมืองจึงจะเรียบร้อยเป็นปกติ ขณะนั้นพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผนวชอยู่ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าหากพระองค์ปรารถนาราชสมบัติ พระราชวงศ์คงแตกความสามัคคีกัน จึงตัดสินใจพระทัยทรงผนวชต่อไป พระราชวงศ์กับเหล่าเสนาบดีจึงถวายราชสมบัติแก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ครองราชย์ต่อไป (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4, 2506, หน้า 40)

ในช่วงแรกของการเสวยราชย์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ในราชสำนักมีพระราชพิธีต่าง ๆ มากมาย เช่น การเตรียมงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การพระราชพิธีบรมราชาภิเษก การเข้าพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ แต่พระราชกรณียกิจประการแรกที่พระองค์ทรงปฏิบัติ คือ การแต่งตั้งให้ข้าราชการดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในส่วนกลาง ในสมัยนั้นมีข้าราชการอยู่ 2 ประเภท คือ ข้าราชการที่เป็นเชื้อพระวงศ์และข้าราชการที่เป็นสามัญชน ข้าราชการเชื้อพระวงศ์อยู่ในชั้นทรงกรม มีตำแหน่งที่สำคัญ 7 ตำแหน่งด้วยกัน เรียงลำดับตามความสำคัญ ดังนี้ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข กรมสมเด็จพระยา กรมพระ กรมหลวง กรมขุน และกรมหมื่น (วอลเตอร์, เอฟ เวลดา, 2530, หน้า 7)

เมื่อย้อนไปถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีเจ้านายที่เป็นหลักในราชการอยู่ 3 พระองค์ คือ 1. สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรมหาเสนา-

รักษ์ 2. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี 3. สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (สมภพ จันทร-
ประภา, 2515, หน้า 11)

กรมพระราชวังบวรฯ นั้น ทรงกำกับราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณทั่วไป
กรมหลวงพิทักษ์มนตรีทรงกำกับกระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงวัง สมเด็จพระนั่งเกล้า-
เจ้าอยู่หัวทรงกำกับกระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงการคลัง ต่อมากรมพระราชวัง-
บวรฯ สวรรคต การกำกับราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณทั่วไป ก็ตกอยู่กับเจ้าฟ้า-
กรมหลวงพิทักษ์มนตรี ด้านกรมพระตำรวจและความรับสั่งทั่วไปนั้นตกอยู่กับสมเด็จพระ-
นั่งเกล้า ครั้นเมื่อเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีสิ้นพระชนม์ งานมหาดไทยและวังจึงตกอยู่
กับกรมหลวงรักษมณเรศ (สมภพ จันทรประภา, 2515, หน้า 11)

กรมหลวงรักษมณเรศนั้นเป็นพระปิตุลาของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เนื่อง
ด้วยพระชันษาไม่ห่างกันนักจึงทรงคบหาสนิทสนมกันแบบพระสหาย นอกจากกรมหลวง-
รักษมณเรศแล้วยังมีกรมหมื่นศักดิ์พลเทพ ทรงกำกับการกลาโหมที่เป็นพระสหายรักกับ
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเพราะมีหัวอกเดียวกันคือ ไม่ลงรอยกับกรมหลวงพิทักษ์มนตรี
เหมือนกัน

เมื่อสมเด็จพระนั่งเกล้าขึ้นเสวยราชย์ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ กรมหมื่นศักดิ์-
พลเทพ ขึ้นดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลฝ่ายหน้า (ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่ง
ที่สำคัญเทียบเท่าตำแหน่งอุปราชหรือรัชทายาทเป็นตำแหน่งสูงสุดรองจากพระมหากษัตริย์)
และสถาปนาเจ้าจอมมารดาเรียบ พระราชชนนีเป็นกรมสมเด็จพระศรีสุราลัย (วอลเตอร์,
เอฟ เวลลา, 2530, หน้า 8)

ด้านข้าราชการที่เป็นชนชั้นสามัญก็ได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เช่นกัน
บรรดาศักดิ์มีระดับลดหลั่นกัน ดังต่อไปนี้ เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน บรรดาศักดิ์ที่
พระราชทานแก่ข้าราชการแต่ละคนบ่งถึงอำนาจหน้าที่ของผู้นั้น

ตำแหน่งที่สำคัญอีกตำแหน่งหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้ง
คือ ตำแหน่งเจ้ากรมมหาดเล็กอันเป็นตำแหน่งที่เกี่ยวข้องทางยุทธศาสตร์ ผู้ที่จะมาเป็น
ขุนนางผู้ใหญ่จะต้องผ่านการฝึกฝนโดยเป็นมหาดเล็กของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสียก่อน (วอลเตอร์, เอฟ เวลลา, 2530, หน้า 9)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในราชการบ้านเมือง ทรงติดต่อใกล้ชิดกับบรรดาข้าราชการชั้นต่าง ๆ รวมทั้งทรงตรวจและวินิจฉัยข้อราชการต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายข้อราชการวันละ 2 เวลา คือตอนก่อนเที่ยงเป็นเวลา 1-2 ชั่วโมงและตอนค่ำหลังสามทุ่มไปแล้วเป็นเวลา 4-5 ชั่วโมง (วอลเตอร์, เอฟ เวลดา, 2530, หน้า 11)

ต่อมาในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2375 กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จทิวงคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงตัดสินพระทัยเลือกอุปราชพระองค์ใหม่ได้จึงปล่อยให้ตำแหน่งนั้นว่างอยู่ก่อน ซึ่งปัญหานี้เป็นปัญหาเรื้อรังเรื่อยมา ทำให้เกิดเรื่องยุ่งยากมากมายในรัชสมัยของพระองค์ เหตุการณ์ที่สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่ง คือ การสำเร็จโทษกรมหลวงรักษมณเรศ ผู้ทรงเป็นพระราชวงศ์อาวุโสสูงสุดในสมัยนั้น เพราะพระราชวงศ์ชั้นกรมหลวงหรือที่ทรงมีอาวุโสกว่านั้นได้ทิวงคตหมดแล้วและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงไว้ว่างพระราชหฤทัย จึงทำให้กรมหลวงรักษมณเรศทรงพระอำนาจมาก ความผิดของกรมหลวงรักษมณเรศมีหลายประการ เนื่องจากพระองค์มีหน้าที่เกี่ยวกับกิจการศาลจ่าย เงินเดือนแก่ข้าราชการและมีอำนาจในการแต่งตั้งขุนนางด้วย ต่อมาเมื่อผู้ถวายฎีกาว่ากรมหลวงรักษมณเรศทรงพิพาทภาคีไม่ยุติธรรม สืบสวนแล้วพบว่าเรื่องราวร้องทุกข์นั้นเป็นความจริง นอกจากนี้พระองค์ยังริบไถเงินจากประชาชนที่เข้ารับราชการและชักยอกเงินแผ่นดินไปเป็นจำนวนมาก

ชีวิตส่วนพระองค์ของกรมหลวงรักษมณเรศก็เป็นที่เสื่อมเสีย เพราะพระองค์ทรงคบสมาคมกับนางละครแล้วทอดทิ้งพระชายาเสีย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเตือน แต่พระองค์ไม่ทรงฟัง ต่อมากรมหลวงรักษมณเรศถูกฟ้องในข้อหาฐานทรยศต่อบ้านเมือง ทั้งยังสืบพบว่าพระองค์ทรงช่องสุคนเพื่อประสังข์จะได้เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือเป็นพระมหากษัตริย์เสียเอง กรมหลวงรักษมณเรศจึงถูกสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ ตามความผิดที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น (วอลเตอร์, เอฟ เวลดา, 2530, หน้า 14)

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร พระองค์มิได้ทรงแต่งตั้งรัชทายาทที่จะสืบทอดพระราชบัลลังก์ต่อจากพระองค์ และมีได้ทรงสถาปนาพระชายาพระองค์ใดเป็นพระมเหสี แต่ในส่วนลึกแล้วพระองค์หวังให้พระราชโอรส 2

พระองค์ทรงสืบต่อราชบัลลังก์ โดยทรงตั้งข้อสังเกตถึงพระอนุชาทั้ง 4 พระองค์ว่าไม่เหมาะที่จะสืบทอดพระราชนบัลลังก์และทรงให้เสนาบดีเลือกผู้ที่จะเข้ามาสืบทอดพระราชนบัลลังก์ แต่เสนาบดีไม่สามารถจะเลือกได้ เพราะเกรงอิทธิพลของเจ้าพระยาพระคลังซึ่งสนับสนุนเจ้าฟ้ามงกุฎอยู่และเจ้าฟ้ามงกุฎมีสิทธิอันชอบธรรมที่จะสืบราชบัลลังก์โดยตรง ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เจ้าฟ้ามงกุฎจึงได้สืบต่อราชบัลลังก์แทนซึ่งก็คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นเอง (วอลเตอร์, เอฟ เวลดา, 2530, หน้า 21)

ด้านสภาพสังคมทั่วไป สภาพสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ประชาชนอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข เพราะพระเจ้าอยู่หัวทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ดีตามยังมีเรื่อง สำคัญในรัชสมัยนี้ ได้แก่

1. เรื่องกลุ่มชนชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีประชาชนหลากหลายเชื้อชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระองค์ ได้แก่ ชาวจีน ชาวลาว ชาวมอญ ชาวเขมร ชาวมลายู ชาวโปรตุเกส และชาวสหรัฐอเมริกา ชาวต่างประเทศ เหล่านี้ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคม โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มชนจากชาติตะวันตกและกลุ่มชนจากชาติตะวันออก

กลุ่มชนจากชาติตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมไทย คือ ชาวจีน ชาวจีนที่อพยพมาในประเทศไทยมีตลอดรัชกาล ทำให้ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีชาวจีนอาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ชาวจีนเหล่านั้นส่วนมากประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าคนกลาง เจ้าภีณินายอากร ผู้ดำเนินการค้าทางเรือและผู้ใช้แรงงาน โดยแรงงานชาวจีนมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจและสังคมของไทยอย่างมาก เพราะเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตรวมทั้งก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ คุณสมบัติของแรงงานจีนเป็นแรงงานที่ดี มีจำนวนมากและค่าจ้างต่ำ ทำให้ต้นทุนมีราคาถูก ส่งผลให้ผู้ประกอบการได้รับกำไรมากขึ้น เช่น การผลิตน้ำตาลของรัฐหรือการจ้างแรงงานชาวจีนมาขุดลอกคูคลอง (บันทึก ลิวชัยชาญ, 2546, หน้า 29)

เรื่องของชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย ในพระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ กล่าวว่า เมื่อปีออก วันพุธ เดือน 9 แรม 8 ค่ำ มีงานทิ้งกระจาดและมีจิวที่บ้านหนองปรือ พวกจีนฮกเกี้ยนทะเลาะวิวาทกับจีนแต้จิ๋วได้มีการชำระ

ความให้ทั้งสองฝ่ายจำคุกตลอดชีวิตและเรื่องที่ชาวจีนจำนวน 500 ครวเรือนอพยพจากเมือง บัตบองเข้ามา แล้วทางการอนุญาตให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองนครชัยศรี การขยายตัวของ ชาวจีนในประเทศไทยทำให้ชาวจีนมีความสำคัญมากขึ้น เพราะชาวจีนเหล่านี้มีความขยัน ข้นแข็งและชอบเสี่ยงในการทำงาน ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชาวจีนได้ทำการค้าน้ำตาล ทำให้น้ำตาลกลายเป็นสินค้าเศรษฐกิจที่สำคัญในการส่งออกไปขายยังต่างประเทศ โรงงาน น้ำตาลในเมืองไทยเกือบทั้งหมดคนจีนเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินงาน นอกจากนี้ยังมีชาว จีนอีกจำนวนมากที่มีตำแหน่งทางราชการโดยเป็นผู้ผูกขาดภาษี ต่อมาชาวจีนได้แต่งงานกับ ผู้หญิงไทยและได้รับขนบธรรมเนียม ประเพณีไทยไปใช้ ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนกลายเป็นคนไทยไปหมด (บัณฑิต ลิวชัยชาญ, 2546, หน้า 49)

ในรัชสมัยนี้มีการปราบพวกจีนตัวเหี้ย (ชาวจีนที่เป็นพวกอั้งยี่) หรือพวกอั้งยี่นั้น คน ไทยถือว่าเป็นสมาคมลับของชาวจีนที่กระทำการทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นการผิดกฎหมาย เช่น ลักลอบค้าฝิ่น เป็นโจรสลัด ลักลอบค้าของหนีภาษี รวมถึงปล้นฆ่าชาวบ้าน (วอลเตอร์, เอฟ เวลลา, 2530, หน้า 31) ทางรัฐบาลจึงจัดตั้งแม่ทัพมาปราบปรามพวกอั้งยี่เหล่านั้นและกวาดล้างให้สมาคมนี้หมดไปจากประเทศไทยเพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชนจากชาติตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมไทยมี ทั้งหมด 3 ชาติ ได้แก่

ชาติที่ 1 ได้แก่ ชาวโปรตุเกส ชาวโปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยได้มีหนังสืออนุญาตให้ชาวโปรตุเกส เข้ามาค้าขายในประเทศได้โดยสะดวก หลังจากนั้นบาทหลวงโปรตุเกสก็เริ่มเข้ามาเผยแผ่ ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก (บัณฑิต ลิวชัยชาญ, 2546, หน้า 36)

ชาติที่ 2 ได้แก่ ชาวอังกฤษ ชาวอังกฤษเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทย ซึ่งมีการทำสนธิสัญญาพระราชไมตรี โดยร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี เป็นทูตเข้ามาเจรจาและได้รับการตกลงในที่สุด บุคคลสำคัญชาวอังกฤษที่เข้ามามีบทบาทสำคัญคือ ร้อยเอกเจมส์ โลว์ที่ได้ออกแบบตัวพิมพ์อักษรไทยแล้วพิมพ์หนังสือไทยครั้งแรกด้วยเครื่องพิมพ์ที่เมืองกัลกัตตา (อาทร จันทรวิมล, 2546, หน้า 273)

ชาติที่ 3 ได้แก่ ชาวอเมริกา ชาวอเมริกาเข้ามาเพื่อจุดประสงค์ทางการค้าและการเผยแผ่คริสต์ศาสนา โดยมีซันนารีชาวอเมริกาซึ่งนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่าง

กว้างขวาง คนไทยได้รับเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ ๆ จากมิชชันนารีเหล่านี้ มิชชันนารีที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมไทย คือ หมอบลัดเล

หมอบลัดเลเป็นมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ เมื่อเข้ามาในประเทศไทย หมอบลัดเลได้นำวิทยาการทางการแพทย์มาใช้รักษาคนไทย รวมถึงการปลูกฝี ฉีดวัคซีนป้องกันโรคระบาด นอกจากนี้ยังมีวิทยาการด้านอื่น ๆ ที่ได้จากหมอบลัดเล คือ การต่อเรือและการพิมพ์หนังสือ หมอบลัดเลได้ออกหนังสือพิมพ์รายปักษ์ภาษาไทยฉบับแรก ชื่อ บางกอกรีกอเคอร์ นำเสนอข่าว บทความ นิทานสุภาษิต ทำให้ประชาชนทั่วไปได้เข้ามาอ่านวรรณกรรมไทยที่ตีพิมพ์มากขึ้น (อาทร จันทรวิมล, 2546, หน้า 275)

2. เรื่องการทํานุบำรุงบ้านเมือง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการทํานุบำรุงบ้านเมืองเพื่อการป้องกันพระนครและความสะดวกสบายของประชาชนในชาติ มีการก่อสร้าง ปรับปรุง และซ่อมแซมสิ่งต่าง ๆ มากมาย ที่สำคัญคือการขุดลอกคูคลองและสร้างป้อมปราการ

การสร้างและบูรณะเส้นทางคมนาคม ได้แก่ การขุดลอกคูคลองต่าง ๆ เพื่อให้คลองนั้นลึก เรือเดินสะดวกขึ้น คลองที่สำคัญ คือ คลองสุนัขหอน ในแขวงเมืองสมุทรสาครและสมุทรสงคราม ในการขุดคลองสุนัขหอนนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นนายกองให้ขุดคลองที่ตื้นเขินตรงที่บริเวณน้ำจากสองข้างชนกัน เรือติดตื้นต้องใช้ควายลากเรือ โดยขุดคลองแยกตรงน้ำชนกันเข้าไปในทุ่งโพธิ์ แล้วขอแรงกระบือของชาวบ้านลงลุยในคลองนั้น ดัง “พระราชพงสาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์” (2547) ความว่า

แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กองไปขุดคลองสุนัขหอน เจ้าพระยาพระคลังพิเคราะห์ดูเห็นว่า น้ำชนกันที่ตรงนั้นตื้นทุกแห่ง ถ้าขุดคลองแยกเข้าไปที่น้ำชนให้สายน้ำไหลเลยเข้าไปตรงที่น้ำชนนั้นก็จะได้ตื้น จึงจ้างจีนขุดที่น้ำชนแยกเข้าไปในทุ่งริมบ้านโพธิ์หักสาย1 แล้วขอแรงกระบือราษฎรชาวบ้านลงลุยในคลองนั้น น้ำขึ้นลงเชียวก็ลือกอยู่ได้ไม่ตื้นมาจนทุกวันนี้ (หน้า 37)

นอกจากคลองสุนัขหอนแล้วยังขุดแต่งคลองบางบอนบางขุนเทียนในเขตธนบุรีและคลองบางขนาก จากพระนครถึงฉะเชิงเทรา การขุดคลองบางขนากนั้นขุดร่วมกันกับคลองแสนแสบ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตน-

โกษาธิบดีเป็นแม่กองจ้างจีนขุดคลองตั้งแต่หัวหมากไปถึงบางขุนาก ตอนต้นเรียก คลอง
แสนแสน ตอนปลายเรียก คลองบางขุนาก ให้เป็นทางไปมาถึงกันระหว่างกรุงเทพฯ กับ
แม่น้ำเมืองปราจีนบุรี ดัง “พระราชพงสาวดารกรุงรัตน โกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 3 ฉบับ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์” (2547) ว่า “ครั้นมาถึงเดือน 2 ขึ้น 4 ค่ำ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรี-
พัฒน์ รัตนราชโกษาธิบดีเป็นแม่กองจ้างจีนขุดคลองตั้งแต่หัวหมากไปถึงบางขุนากเป็น
ทาง 1,337 เส้น 19 วา 2 ศอก ลึก 9 ศอก กว้าง 6 ศอก ราคาเส้นละ 70 บาท” (หน้า 74)

นอกจากการขุดคลองเพื่อพัฒนาเส้นทางคมนาคมแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า-
เจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมอีกหลายแห่ง เช่น สร้างป้อมตรีเพชรและป้อมวิเชียร-
โชฎก ดัง “พระราชพงสาวดาร กรุงรัตน โกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากร-
วงศ์” (2547) ว่า

ทั้งกรมหมื่นพิพัฒน์ภูเบศร์ กรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร์ กรมหมื่นสนธิทนเรนทร์
เจ้าพระยาพระคลัง พระยาศรีพัฒน์ นายทัพนายกองเมืองนคร เมืองสงขลา
เมืองไชยา เมืองชุมพร โปรดเกล้าฯ ให้ไปอยู่รักษาเมืองสมุทรปราการ ฝ่าย
ตะวันออกก็ให้ชักปีกกาตั้งแต่ป้อมประโคนชัยตลอดจนถึงฉางพริกไทยก่อ
เป็นเสมาวางปืนทุกช่อง ที่บางจะเกรงให้ทำป้อมขึ้นอีกป้อมหนึ่งชื่อป้อมตรี
เพชร ... ที่เมืองสาครบุรีก็โปรดให้พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (ทองจีน) ไปทำ
ป้อมที่ทางร่วมริมปากคลองมหาชัยป้อม 1 ครั้นแล้วโปรดให้ชื่อ ป้อมวิเชียร-
โชฎก (หน้า 37)

นอกจากนี้เจ้าพระยาพระคลังยังเป็นแม่กองสร้างเมืองจันทบุรีและสร้างป้อมป้องกัน
ข้าศึก การสร้างเมืองจันทบุรีนั้น เจ้าพระยาพระคลังได้ย้ายเมืองจันทบุรีเก่าที่อยู่ลึกเข้าไปไม่
สามารถต่อสู้ข้าศึกได้มาอยู่ข้างนอกที่ตำบลบางกะจะ และสร้างป้อมที่ปากน้ำจันทบุรีไว้เพื่อ
สู้ศึกญวน เขมร ป้อมทางตะวันออกชื่อ ป้อมภัยพินาศและป้อมทางตะวันตกสร้างที่เขา
แหลมสิงห์ ชื่อ พินาตปัจจามิตร ดัง “พระราชพงสาวดารกรุงรัตน โกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 3
ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์” (2547) ว่า

ครั้นการเรือแล้ว เมื่อเดือน 1 โปรดเกล้าฯ ให้พระยาพระคลังเป็นแม่กองไป
สร้างเมืองจันทบุรี เจ้าพระยาพระคลังให้เรือกำแพงเมืองเก่าเสีย เพราะด้วย
อยู่ลึกเข้าไป ไม่เป็นที่รับรองข้าศึก จึงสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่เนินวงด้วยบ้าน

ราษฎรอยู่ลึกเข้าไปข้างหลัง เมืองเป็นที่ป้องกันครอบรัวพลเมืองได้ แล้ว
จึงสร้างวัดขึ้นสำหรับเมือง 1 ชื่อวัดโยธานิมิตแล้วให้จมนักราชามาตย์ ชื่อ ขำ
ไปทำป้อมที่แหลมค่านปากน้ำป้อม 1 ชื่อ ป้อมพิฆาตปัจจามิตร (หน้า 62)

3. เรื่องเหตุการณ์สำคัญทั่วไป

เหตุการณ์ที่ 1 ไฟไหม้กำแพงพระนคร เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน 5 ขึ้น 11 ค่ำ เวลา
บ่ายโมงเศษ ได้เกิดไฟไหม้กำแพงพระนคร ตั้งแต่หอกลองตลอดถึงสะพานบ้านหม้อ ไฟ
ไหม้ตลอดสองฝั่งคลองไปถึงบ้านของพระยาศรีสหเทพไปหยุดที่สะพานมอญไฟได้ไหม้วัง
เจ้าและบ้านขุนนางหลายหลัง มีคนตายจากเหตุการณ์นี้มากมาย เช่น กรมหมื่นสุนทรธิติ
หม่อมเจ้าหนูคำ เป็นต้น เหตุการณ์ไฟไหม้ในครั้งนี้ทำให้เกิดความเสียหายเป็นอันมาก
เพราะมีลมพัดทำให้เปลวไฟลามเกินกว่าจะแก้ไขได้ (ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, 2481, หน้า
111)

เหตุการณ์ที่ 2 ฝนแล้ง ข้าวขาดมากแพงในเดือน 10 ปีมะโรง ข้าวแพงราคาเกี่ยว
ละ 1 ชั่ง ข้าวสารถึงละ 6-7 สตึง ขณะที่ข้าวแพงอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จ่ายข้าวในฉางหลวงออกมาขายให้ราษฎรที่ยากจน โดยให้กรม-
หลวงรักษารณเรศเป็นแม่กองขายข้าวให้ถึงละ 1 สตึง ช่วงเวลานั้นในกรุงและหัวเมืองฝน
แล้งข้าวแพง เพราะในปีเถาะน้ำมาก พอมาถึงปีมะโรงฝนแล้ง น้ำน้อย ข้าวจึงมีผลผลิตที่
ไม่ดี ทำให้ราษฎรไม่มีข้าวกินต้องขุดมันกลอยประทังชีวิต ในกรุงข้าวราคาแพงมาก ราคา
ถึงเกี่ยวละ 40-50 บาท (ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, 2481, หน้า 111)

เหตุการณ์ที่ 3 ไข้ป่วง ที่กรุงเทพมหานคร เมื่อเดือน 7 แรม 1 ค่ำ ได้เกิดไข้ป่วงทั้ง
แผ่นดิน ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก ในสมัยนั้นการแพทย์ยังไม่พัฒนา พระมหากษัตริย์
และราษฎรจึงหันมาทำบุญปล่อยชีวิตสัตว์ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา (ทิพากรวงศ์,
เจ้าพระยา, 2481, หน้า 329)

ในพระราชพงศาวดาร กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศล ทรงศีล แล้วให้เจ้าพนักงานซื้อสัตว์ที่ต้องตายนำไปปล่อย สิ้นพระราชทรัพย์
เป็นอันมากและโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมป่าวร้องให้ราษฎรทำบุญให้ทานปล่อยสัตว์ที่
กักขังไว้ให้รอดจากความตายแล้วให้ตั้งอยู่ในความเมตตากรุณาต่อกัน คนทั้งปวงก็ยอมทำ
ตามไม่ว่าชาติใด ภาษาใด (ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, 2481, หน้า 330) จากเหตุการณ์นี้แสดง

ให้เห็นถึงพระราชศรัทธาทางพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็น
อย่างดี

ด้านวัฒนธรรม

สภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยมีพัฒนาการสืบเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ยุทธยา
จนมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันหากสภาพสังคม
มีการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม
ในด้านต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น การให้ความสำคัญในด้านการศึกษาหาความรู้
โดยให้ความสำคัญต่อวัดในฐานะคลังความรู้ของชุมชนหรือสังคม (บัณฑิต ลีวัชชาญ,
2546, หน้า 79)

ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึก
สรรพวิทยาต่าง ๆ เช่น ด้านการแพทย์แผนไทย ประกอบด้วยวิชาเวชศาสตร์ วิชาเภสัช-
ศาสตร์และวิชาการนวด อีกด้านหนึ่งคือด้านภูมิศาสตร์โลก (จารึกเรื่องโคลงภาพคนต่าง
ภาษา ซึ่งมีทั้งหมด 32 ชาติ) ไว้ที่ฝาผนังวัดพระเชตุพนฯ เพื่อให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นแหล่ง
เรียนรู้ของประชาชนทั่วไป จนกล่าวได้ว่า “วัดพระเชตุพนฯ เป็นมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรก
ของไทย” (บัณฑิต ลีวัชชาญ, 2546, หน้า 102)

ทางด้านวรรณกรรม วรรณกรรมในรัชสมัยนี้ที่ได้รับการชำระหรือแต่งขึ้น แสดงให้
เห็นถึงแนวพระราชนิยมทางด้านวรรณกรรมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ
พระองค์ไม่ทรงให้ความสำคัญสนพระทัยในวรรณกรรมที่มีเนื้อเรื่องเป็นนิยายเพื่อความบันเทิง แต่
ทรงให้ความสำคัญสนพระทัยวรรณคดีเพื่อสาระและวิชาการ (กุสุมา รัชมณี, 2531, หน้า 2)

ในรัชสมัยนี้จึงมีวรรณกรรมคำสอนและแบบเรียนต่าง ๆ ขึ้น เช่น เพลงยาวถวาย
โอวาท แบบเรียนประถม ก ข ก กา หนังสือประถม ก กา หัดอ่าน เป็นต้น (บัณฑิต ลีวัชชาญ,
2546, หน้า 81)

ค่านิยมในการศึกษาเล่าเรียนได้มีการเปิดกว้างขึ้น คือ นอกจากผู้ชายและพระภิกษุที่
ได้รับวิชาความรู้ต่าง ๆ จากวัดแล้วผู้หญิงที่เข้ามารับราชการฝ่ายใน คือ หม่อมเจ้าและราช-
ินิกุล สามารถศึกษาเล่าเรียนจนถึงชั้นสูงและได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ศึกษา จาร

คัมภีร์ใบลานจนสำเร็จเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกของหลวงชุดแรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่จารด้วยฝีมือผู้หญิง คือ คัมภีร์ฉบับทองน้อย (บัณฑิต ลิวชัยชาญ, 2546, หน้า 85)

สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมกับวรรณกรรมนั้น ย่อมส่งผลซึ่งกัน สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมทำให้เกิดวรรณกรรม ส่วนวรรณกรรมก็สะท้อนสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งหมดนี้เป็นเพียงบางส่วนของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เป็นภูมิหลังในการศึกษาวรรณกรรมประเภทกลอนเพลงยาวต่อไป

ภูมิหลังกลอนเพลงยาวในรัชสมัยรัชกาลที่ 3

ในเรื่องนี้จะกล่าวถึงที่มาของกลอนเพลงยาวซึ่งมีหลักฐานปรากฏมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 เนื้อหามีดังนี้

กลอนเพลงยาวในสมัยอยุธยา

กลอนเพลงยาวที่ไม่ได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร กลอนเพลงยาวมีหลักฐานการแต่งครั้งแรกในตอนปลายกรุงศรีอยุธยาหรือราว ๆ สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจนมาถึงเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง ก่อนหน้านั้นน่าจะมีการเล่นเพลงยาวมานานแล้ว แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ตามข้อสันนิษฐานของนักวิชาการ เช่น

คมทวน คันธนู กล่าวไว้ในหนังสือพิเคราะห์วรรณคดีโดยวิธีประวัติศาสตร์ ไว้ว่า กลอนเพลงยาวเป็นวรรณกรรมที่แตกตัวมาจากกลอนเพลงหัวเดียวของชาวบ้านแล้วจึงเริ่มแพร่หลายเข้ามาในพระราชวัง ในสมัยของพระเพทราชา (คมทวน คันธนู, 2541, หน้า 103)

สุภา ทิวถนอม ได้สันนิษฐานว่า กลอนเพลงยาวนั้นเป็นคำประพันธ์ที่คนไทยคิดขึ้น เพราะเหตุว่าในภาคกลางของไทยมีการร้องเพลงพื้นเมือง ซึ่งเป็นบทกลอนมานานแล้วก่อนที่จะมีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เรียกว่า “กลอนเพลง” เช่นในฤดูเกี่ยวข้าวก็มีเพลงเกี่ยวข้าว ฤดูน้ำหลากก็มีเพลงเรือ นอกจากนั้นยังมีเพลงร้องเล่นที่มีสัมผัสสลับส่งกันอีกหลายประเภท เช่น เพลงล้อ เพลงพวงมาลัย เป็นต้น (สุภา ทิวถนอม, 2515, หน้า 34)

การพัฒนาของเพลงยาวนั้นเริ่มมาจากชาวบ้านเป็นการแต่งกลอนโต้ตอบกันไปมาระหว่างชายหญิงเพื่อแสดงความรักต่อกัน เหตุที่เรียกว่า “เพลงยาว” เพราะว่ากว่าที่ชายและหญิงจะเข้าใจกันได้นั้นต้องเขียนกลอนโต้ตอบกันมากมายโดยเขียนเป็นจดหมายสื่อรัก

ในระยะแรกการเขียนเพลงยาวเป็นการเขียนจดหมายส่งถึงกันจริง ๆ โดยถือว่าเพลงยาวนั้นเป็นเรื่องลับ เพราะเป็นเรื่องส่วนตัวของชายหนุ่มและหญิงสาว ศิลปะในการแต่งจึงมีความไพเราะ เนื่องจากทั้งสองฝ่ายย่อมเลือกสรรคำมาใช้สื่อความรู้สึกให้อีกฝ่ายหนึ่งเกิดความประทับใจ จึงต้องแต่งคำประพันธ์กันอย่างสุดฝีมือ (สุภา ทิวถนอม, 2515, หน้า 40)

กลอนเพลงยาวที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร มีข้อสันนิษฐานอีกเรื่องหนึ่งคือ มีการพบหลักฐานการเขียนกลอนเพลงยาวเป็นลายลักษณ์อักษร คือกลอนเพลงยาวที่พระที่นั่งจันทร์พิศาล ณ เมืองลพบุรี กลอนเพลงยาวบทนี้ขึ้นต้นว่า “โหมหอมหอมเหินเวหาหวน แต่โหยหามีได้เว้นทิวาครวญ” กลอนบทนี้มีผู้สันนิษฐานว่า เป็นบทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ปรากฏแน่ชัดในบัดนี้ว่า เพลงยาวบทนี้เป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าจิด กวีในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย แผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (กุหลาบ มลลิกะมาส, คุณหญิง, 2539, หน้า 70)

และยังมีกลอนเพลงยาวอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีข้อสันนิษฐานถึงผู้แต่งคนเดียวกัน คือ กลอนเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา อ้างถึงหนังสือเรื่อง “วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3” ของกรมศิลปากร (2529) กลอนเพลงยาวนี้จารึกไว้ที่ฝาผนังพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ชัยชุมหาปราสาท ที่เมืองลพบุรี ดังตัวอย่าง

	จะกล่าวถึงกรุงศรีอยุธยา
เป็นกรุงรัตนราชพระศาสนา	มหาศิริเรกอันเลิศล้ำ
เป็นที่ปรากฏรจนา	สรรเสริญอยุธยาทุกแห่งหน
ทุกบุรีสีมามณฑล	จบสกลลูกค้ำวานิช (หน้า 289)

ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ในสมัยพระเจ้าบรมโกศมีการเล่นเพลงยาวกันอย่างแพร่หลาย เพลงยาวของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) อ้างถึงในหนังสือ “ประชุมผลงานของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์และพระนิพนธ์บางเรื่อง” ของกรมศิลปากร (2529) จัดได้ว่าเป็นเพลงยาวที่มีความไพเราะอย่างมาก โดยเพลงยาวนี้มีทั้งหมด 3 ฉบับแต่ที่โด่งดังที่สุดคือฉบับที่ 3 เพลงยาวฉบับที่ 3 นี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ได้แต่งให้เจ้าฟ้านิมและเจ้าฟ้าสังวาล

(พระราชมารดาของเจ้าฟ้าหญิงกุณฑลและเจ้าฟ้าหญิงมงกุฎ) ซึ่งเป็นพระสนมในพระบรมโกศพระราชบิดาเป็นเหตุให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ต้องพระราชอาญาให้เฝียนหลังจนสิ้นชีพิตักษัย ตัวอย่างกลอนเพลงยาวมีเนื้อความ ดังนี้

ดั่งหมายควงหมายเดือนคาราร	ปางพื้มาคสมานสุมาลย์สมร
แม่นพื้เห็นเดินได้ในเวหาศ	อันลอยพื้ในอำพรโพยมพราย
มิได้ชมก็พอได้ดำเนินชาย	ถึงจะมากก็ไม่เสียซึ่งแรงหมาย
	เมียงหมายรัศมีพื้มานมอ

(หน้า 296)

กลอนเพลงยาวในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยาแล้ว กลอนเพลงยาวได้กลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในยุคนี้นี้ พระองค์ทรงปกครองราษฎรอย่างสงบสุข ไม่มีสงครามร้ายแรงจึงเกิดวรรณกรรมขึ้นเป็นจำนวนมาก เนื่องจากพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า อยู่หัวไม่ทรงส่งเสริมวรรณกรรมในราชสำนักเป็นพิเศษ ทำให้วรรณกรรมขยายวงกว้างไปสู่ประชาชน จึงเกิดกวีขึ้นมากมาย และกวีอิสระนอกราชสำนักนี้เอง ทำให้วรรณกรรมเข้าถึงประชาชนได้ง่ายขึ้น แต่ถ้อยคำที่กล่าวว่าพระมหากษัตริย์ไม่โปรดวรรณกรรมเห็นจะผิดไป เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมหลายเรื่อง แต่ละเรื่องล้วนแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถด้านการประพันธ์เป็นอย่างดี เช่น เพลงยาวกลบท กลอักษรที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น และจารึกไว้ที่ฝาผนังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อันแสดงว่าการแต่งกลอนเพลงยาวมีความวิจิตรบรรจงมากกว่าในสมัยอยุธยา ดังตัวอย่าง กลบทนาถ เกี่ยวกระหวัด อ้างถึงในหนังสือเรื่อง “ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” ของกรมศิลปากร (2530) ความว่า

แสนกำสรดด้วยเพราะมิตรคิดทดแทน	อนุชาอัประยศกำสรดแสน
ระกำทรวงล่วงมาสายแสนอายหน้า	แทนทดให้น้องแก่นแน่นทรวงระกำ
หน้าใจสีที่ใจมิเจ็บจำ	นำอายโธ่สมสาจะใจหน้า
	จำเจ็บด้วยน้ำคำเขาเหลือคณ

(หน้า 133)

ช่วงนี้มีการเล่นเพลงยาวกันอย่างแพร่หลาย ทั้งเหล่าขุนนางในวังตลอดจนชาวบ้านที่ได้รับการศึกษาก็นิยมเล่นเพลงยาว ดังปรากฏชื่อของคุณพุ่ม (บุษบาทำเรือจ้าง) ที่ได้เล่นเพลงยาวกับเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ดังตัวอย่างเพลงยาวสามชาย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เป็นอิเหนา แต่ผู้ที่ป็นนางมะเดหีนั้นยังสืบไม่ได้ความว่าเป็นใคร (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา, 2507, หน้า 63) ต่อมาเมื่อสันนิษฐานว่าผู้ที่เป็นมะเดหี (บุษบา) คือ คุณพุ่ม ดังตัวอย่างการเล่นเพลงยาวได้ตอบกันในเพลงยาวสามชาย อ้างถึงหนังสือเรื่อง “ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ” ของกรมศิลปากร (2507) ความว่า

บทที่ 1 ของชายที่ 1 ตัวอิเหนา

แต่ธรรมดาว่าเป็นมะเดหี

จะคิดไปให้ถึงเข้ามาเผาเมือง

จะขอแปลงแต่งอิเหนาเสียอย่างใหม่

ชำระเรื่องเปลื้องปลดหมคมลทิน

ต้องปราณีข้างอิเหนาตามราวเรื่อง

ก็อายชื่อจะลือเลื่องทั้งแดนดิน

เป็นมะเดหีช่วยให้ได้สมถวิล

จึงจะยินดีได้โดยใจนิยม (หน้า 66)

บทที่ 3 ของหญิง ตัวนางมะเดหี

ว่าเรื่องใหม่ไซ้สำเนาอิเหนาโบราณ

อันบาทยนั้นก็จริงเหมือนเช่นว่า

องค์อิเหนาเฝ้าประชวรป่วนพระทัย

๐สถาบันบทที่กำหนดมาในสาร

ท่านคิดอ่านเห็นพร้อมกันยอมใจ

แต่บุษบาเหลือออกจะยกให้

มะเดหีมิใช่เช่นเรื่องราว (หน้า 67)

ทางด้านเนื้อหาของเพลงยาวเริ่มเปลี่ยนไปในสมัยรัตนโกสินทร์เช่นกัน นั่นคือ จากเดิมซึ่งเขียนในเชิงสัจวาสได้เปลี่ยนมาเป็นการแต่งเรื่องอื่น ๆ ที่เนื้อความค่อนข้างยาว เช่น แต่งเพื่อสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ เป็นพงสาวดาร เป็นบทสั่งสอน เป็นทำนองเสียดสี หรือแต่งเป็นทำนองจดหมายเหตุ ฯลฯ

อย่างไรก็ตามกลอนเพลงยาวก็ยังถือว่าเป็นเรื่องลับระหว่างชายกับหญิงเช่นเดียวกับสมัยก่อนหน้านั้น ตามหลักฐานในหนังสือ “พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์” (2547) ได้กล่าวถึงการเล่นเพลงยาวซึ่งเป็นการชำระความ

กรณีพระสุริยภักดี บุตรพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดีรักใคร่กับเจ้าจอมอ๋ม บุตร
พระยามหาเทพ ความว่า

ครั้นมาถึงเดือน 8 อ้ายพลายอิทธิพล ทาสพระสุริยภักดี บุตรพระยาศรีพิ-
พัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี ทำเรื่องรាយยื่นต่อพระยาธรรมาธิกรณ์ว่า พระสุริยภักดี
รักใคร่กับเจ้าจอมอ๋มบุตรพระมหาเทพ (ปาน) พระสุริยภักดีให้อิทธิพลกับอิเหนาทาส
คนหนึ่งเข้าไปพุดจาแทะโลมเจ้าจอมอ๋ม เจ้าจอมอ๋มก็ยอมว่าจะไม่ทำราชการแล้วจะ
คิดเดินออกไปอยู่กับบิดาเสียก่อน แล้วจึงให้ไปส่งข้อต่อภายหลัง เจ้าจอมอ๋มกับพระ-
สุริยภักดีก็รักใคร่ให้ข้าวของกัน ครั้นความกราบทูลทราบแล้วโปรดให้กรมหลวงรัก-
ษรณเรศเป็นตุลาการชำระ พิจารณาก็ได้ความจริงว่าเป็นแต่ให้หนังสือเพลงยาวและ
ข้าวของเท่านั้น หญิงกับชายไม่ได้พบพุดจากันที่ใดตำบลใด (หน้า 185)

เนื้อหาของเพลงยาวในสมัยนี้มีการกล่าวถึงบุคคลที่มีตัวตนอยู่จริงในสังคม เช่น
พระยามหาเทพและกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพบุคคลทั้งสองต่างก็มีชื่ออยู่ในวรรณกรรมที่มี
ชื่อเสียงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คือเพลงยาวว่าพระมหาเทพและ
เพลงยาวเรื่องพระอาการประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ในเพลงยาวเรื่องพระอาการ
ประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพนั้น คุณสุวรรณเขียนในลักษณะของจดหมายเหตุ จึงมี
เค้าโครงเรื่องจริง เพราะเหตุการณ์ต่อมาหลังจากการประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ
ปรากฏในพระราชพงศาวดารที่มีการจดบันทึกการสิ้นพระชนม์ของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ
ความว่า “พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพฝ่ายในประชวรพระโรคหมอว่าเป็น
ตรีสันทมาต สิ้นพระชนม์วันศุกร์ เดือน 9 แรม 5 ค่ำ โปรดให้ทำพระเมรุที่ท้องสนามหลวง”
(ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, 2481, หน้า 287)

เรื่องโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นที่นิยมของคนไทยมากทั้งในพระราชสำนักและ
ประชาชนทั่วไป เห็นได้จากในงานประเพณีเฉลิมฉลองต่าง ๆ จะมีการเล่นกลอนสด เนื้อหา
อาจเป็นการเกี้ยวพาราสีหรือเรื่องตลกโปกฮาเป็นที่สนุกสนาน การแต่งเพลงยาวก็เช่นกัน
สมัยก่อนมักแต่งในเชิงเกี้ยวพาราสีระหว่างหนุ่ม-สาว แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป เนื้อหาของ
กลอนเพลงยาวมิได้เป็นเพียงจดหมายที่ใช้สื่อสารความรักระหว่างชาย-หญิงเท่านั้น แต่
กลอนเพลงยาวยังมีจุดประสงค์อย่างอื่น เช่น การสั่งสอน จดหมายเหตุ การเขียนในเชิง
เสียดสีหรือเขียนขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติ เป็นต้น